

La Mirada Tàctil

El monestir de Sant Cugat d'Octavià, oració, treball i poder

Text: Museus de Sant Cugat

Adaptació a Lectura Fàcil: Lucía Burbano i Laia Vidal
(Associació Lectura Fàcil)

Maquetació: Carme Guiral

Crèdits fotogràfics:

© Lluís Rius

© Eloi Bonjoch

© Juan Antonio Olañeta

© Mané Espinosa

© Pep Parer

Aquest logotip identifica els materials de Lectura Fàcil que segueixen les directrius internacionals de l'IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) i d'Inclusion Europe quant al llenguatge, el contingut i la forma, amb l'objectiu de facilitar-ne la comprensió. L'atorga l'Associació Lectura Fàcil (www.lecturafacil.net)

Sumari

Introducció	4
Exposició: «Un monestir romànic»	6
L'arquitectura del monestir	7
L'arquitectura dels monestirs	7
Del pati al claustre	8
El claustre, un espai que organitza	10
El monestir benedictí	12
L'arquitectura romànica a Catalunya	14
Materials, eines i feines	15
Arquitectes i constructors	19
Els elements arquitectònics	20
El monestir de Sant Cugat d'Octavià	22
L'any 1000. El primer monestir	23
Segona meitat del segle xi	24
Segles XII-XIII. El monestir romànic	26
El claustre, una obra cabdal de l'escultura romànica	28
Esculpir un capitell	29
Arnau Cadell i el seu taller	32
El segon taller del claustre	33
Les tradicions escultòriques	34
Escenes de la història de la Salvació	35
La vida quotidiana del monestir a través dels capitells	36
Segles xiv (14) - xv (15). El monestir gòtic	37
Maqueta del monestir al segle xv (15)	39
Segles xvii - xviii. Del Renaixement al Barroc	40
Maqueta del monestir al segle xviii (18)	41
1835. L'exclaustració	42

Introducció

El monestir és el lloc on comença la història de la vila de Sant Cugat. De fet, la vila es diu així pel monestir.

I, a la vegada, el monestir es diu així pel sant que va ser **martiritzat** per pertànyer a la religió cristiana.

Sant Cugat, o Cucufate en castellà, va ser un cristià nascut a la ciutat de Scilli, al nord de l'Àfrica. En va haver de marxar perquè l'emperador romà Diocleciana el va condemnar a mort.

Amb el seu amic Feliu va arribar a Barcino, el que ara és Barcelona, l'any 304. Va treballar al port fins que els romans el van arrestar i li van tallar el cap.

Els monjos de Sant Cugat van explicar que a Cugat el van martiritzar a la plaça d'Octavià, el lloc on més endavant es va construir el monestir.

En trobarem més detalls al segon pis del claustre, en un espai dedicat a la mort de Cugat i a la fundació del monestir.

Martiritzar: matar algú per la seva fe religiosa.

Al segle iv (4), a la plaça d'Octavià hi havia una fortalesa romana que mai es va acabar de construir.

Al segle v (5), es van aprofitar unes pedres molt grosses d'aquesta fortalesa per construir algunes parts d'una església. Aquestes parts eren els fonaments, l'**absis** i els fonaments del campanar.

Sobre aquesta primera església es va construir més endavant el monestir de Sant Cugat d'Octavià.

La visita al monestir comença pel claustre, on pots passejar i contemplar la important obra romànica.

Hi ha un document en què s'expliquen amb detall alguns d'aquests capitells.

En aquesta guia s'explica l'exposició permanent, amb la història del monestir.

Absis: construcció que es troba darrere l'altar.

Exposició: «Un monestir romànic»

Al final de la primera galeria del claustre trobaràs una sala d'exposicions per conèixer més coses sobre el monestir.

Dins la sala hi ha cartelles amb informació, vitrines amb objectes exposats i, al mig, una gran reproducció de l'interior del monestir.

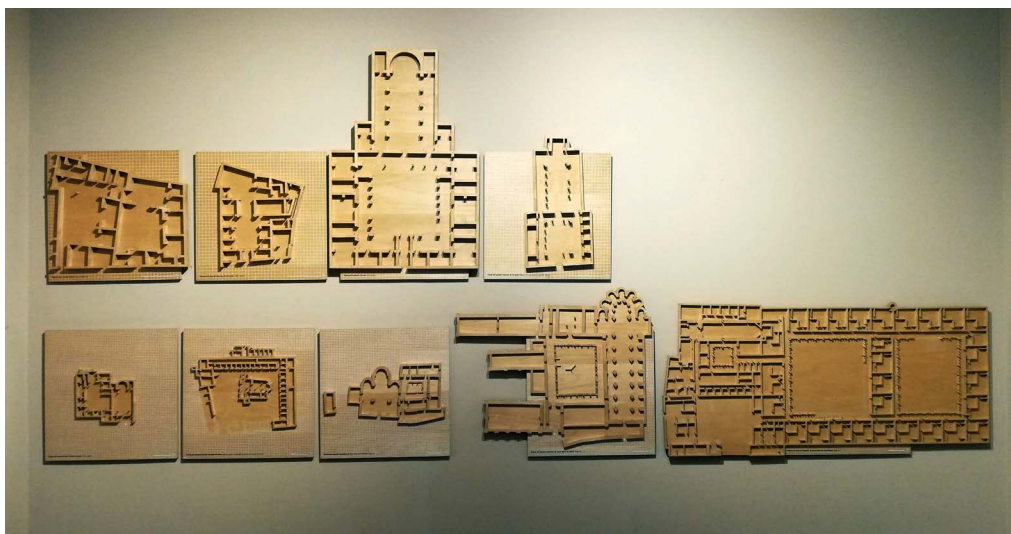
L'arquitectura del monestir

L'arquitectura dels monestirs

Els monestirs estan dissenyats d'una manera concreta perquè els monjos que hi vivien tinguessin una vida austera, comunitària i allunyada del món.

Tots els monestirs són similars, però cada orde monàstic va adaptar l'estructura dels edificis a les seves necessitats.

Normalment, es troben en un entorn rural, lluny de la societat.

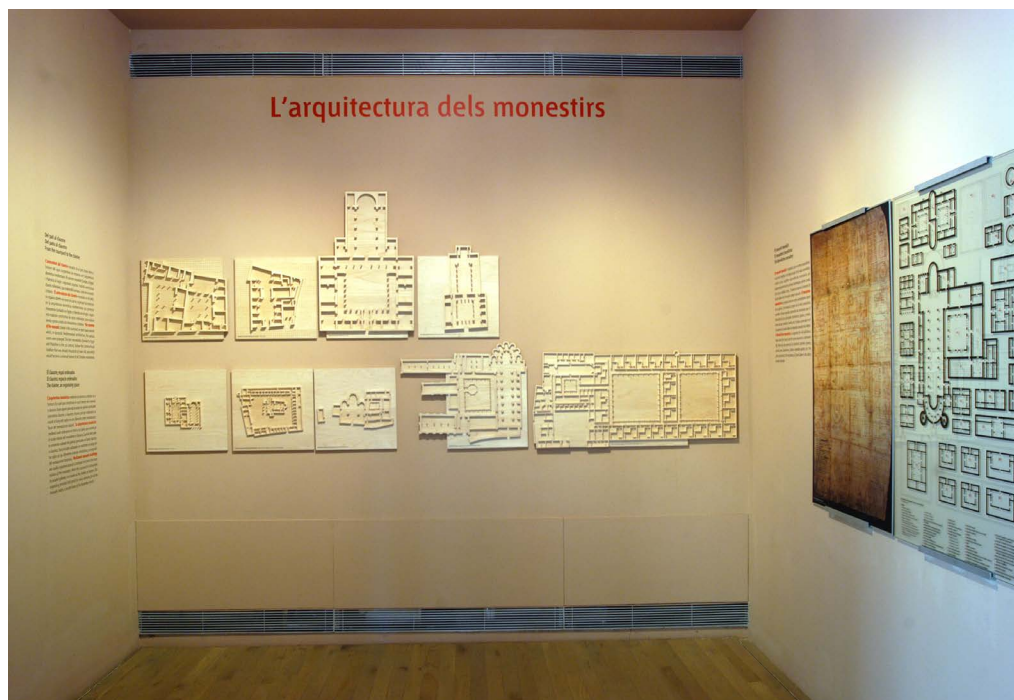

Del pati al claustre

En l'arquitectura mediterrània, els patis eren l'espai obert des d'on s'organitzaven les habitacions d'una casa.

Els monestirs van seguir amb aquesta manera d'organitzar-se: no a partir d'un pati, sinó al voltant d'un claustre.

Els primers monestirs es van fundar a Egipte i Palestina al segle I (1), i ja es construïen així.

Punt tàtil

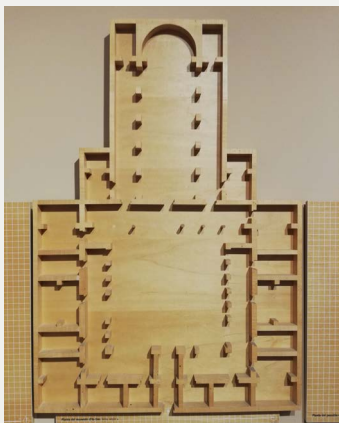
Peces tàtils a la paret:

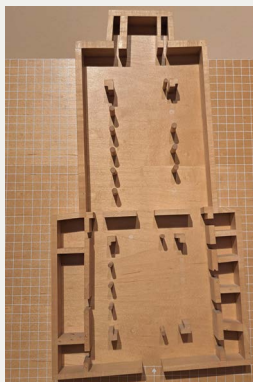
Planta d'una casa de Delos,
a Grècia Segle v (5)
abans de Crist.

Planta de la Casa del
Chirurgo de Pompeia
(‘Casa del Cirurgià’),
a Itàlia. Segle II (2).

Planta del monestir
d'Ib-Der a Síria
Segle v (5).

Planta del possible monestir
dit de Santa Tecla
al Parc Central de
Tarragona. Segle v (5).

El claustre, un espai que organitza

L'arquitectura monàstica de l'època medieval acostuma a organitzar-se al voltant d'un pati que es converteix en el nucli interior del monestir.

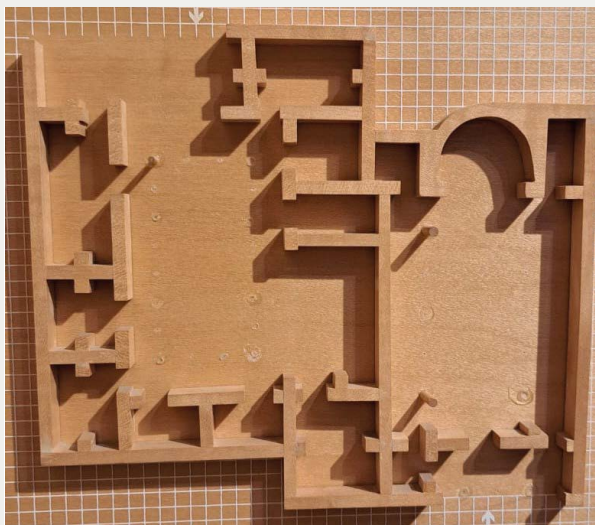
Quan aquest pati està envoltat de galeries amb pòrtics s'anomena claustre o claustres.

Aquesta organització de l'espai es manté al llarg dels segles en els diferents ordes monàstics, menys en el bizantí.

Punt tàctil

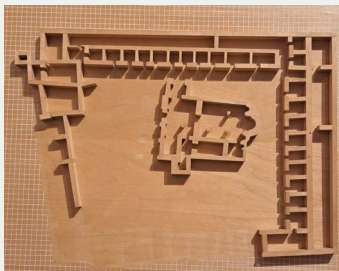
Peces tàctils a la paret:

Planta del monestir sirí d'Ümm-Is-Surab, a Síria.
Segle v (5).

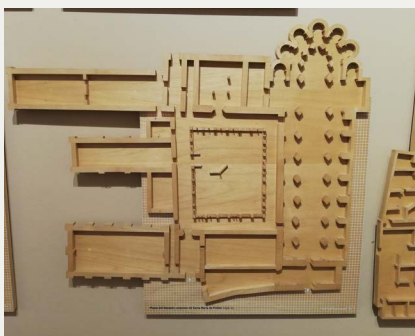
Punt tàtil

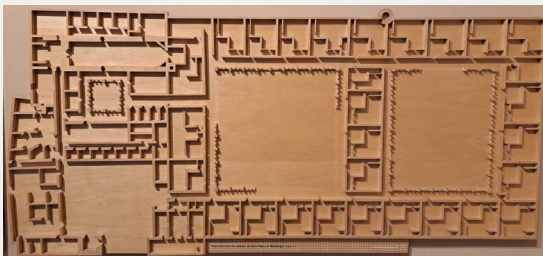
Planta de monestir bizantí d'Hosios Meletios, a Grècia, un exemple de monestir sense claustre.
Segle XI (11).

Planta del monestir benedictí de Sant Pere de Casserres.
Segle XI (11).

Planta del monestir cistercenc de Santa Maria de Poblet.
Segle XII (12).

Planta del monestir cartoixà de Santa Maria de Montalegre.
Segle XIV (14).

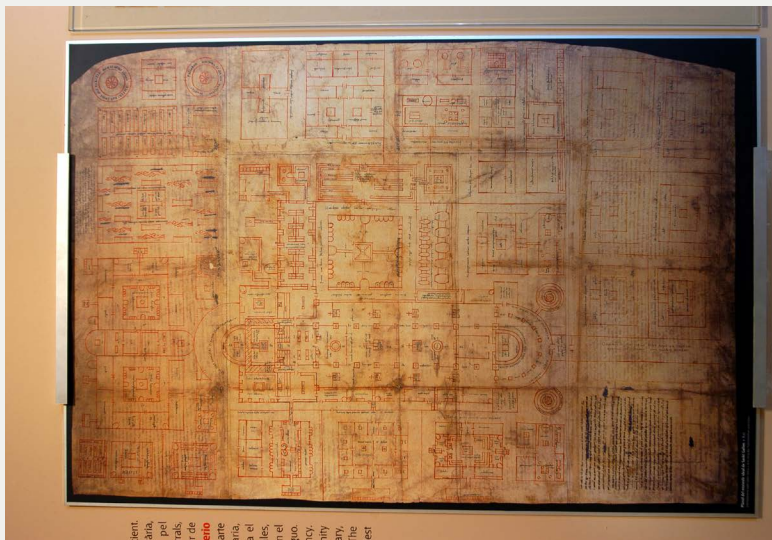
El monestir benedictí

El monestir benedictí era un centre autosuficient: produïa allò que necessitava per funcionar.

A part de l'església i els espais de la vida dels monjos, tenia habitacions dedicades a activitats domèstiques, com ara graner, corrals, forn de pa, estables i horts.

El plànol que es conserva del monestir de Sankt Gallen n'és l'exemple conegut més antic.

Reproducció de documentació:

Plànol del monestir ideal de Sankt Gallen, cap a l'any 820.

Stiftsbibliothek Sankt Gallen, Suïssa.

Drets de la fotografia: Stiftsbibliothek Sankt Gallen

Planta del monestir de Sant Cugat del Vallès,
segles XII (12)-XIII (13).

Només s'han conservat restes evidents dels edificis
del nucli del claustre.

L'arquitectura romànica a Catalunya

En els segles ^xi (11) i ^xii (12), a Europa Occidental es comença a desenvolupar l'arquitectura romànica.

Té unes característiques comunes a totes les zones, però també diferències que fan que parlem de molts «estils romànics».

Els elements constructius i els espais són una evolució de l'arquitectura romana.

A finals del segle ^xii (12) s'introdueixen innovacions en l'arquitectura i apareix l'estil gòtic, que trencarà amb la tradició romana.

Materials, eines i feines

Els murs i les voltes es construïen sobretot amb pedra, que s'obtenia d'un lloc proper.

Les pedres s'ajuntaven amb el morter de calç, que es feia amb sorra, calç i aigua.

Però el morter de calç no es pot treballar a l'hivern perquè es glaça. Per això, en aquesta època de l'any s'extreia la pedra de les pedreres i es preparava perquè, en arribar la primavera, es poguessin construir els murs més ràpid.

Els instruments que utilitzaven els constructors romànics no eren gaire diferents dels d'ara.

Les **bastides** eren de fusta i podien recolzar-se dretes o penjar-se d'un mur.

Bastida: construccions provisionals per fer treballs en alçada.

Les eines per treballar la pedra eren la maceta,
semblant a un martell, els punxons per picar la pedra,
i l'escoda, que era com un martell gros, acabada en puntes.

Els tallants, per tallar la pedra, i la buixarda per polir-la, no van
aparèixer fins molt més tard.

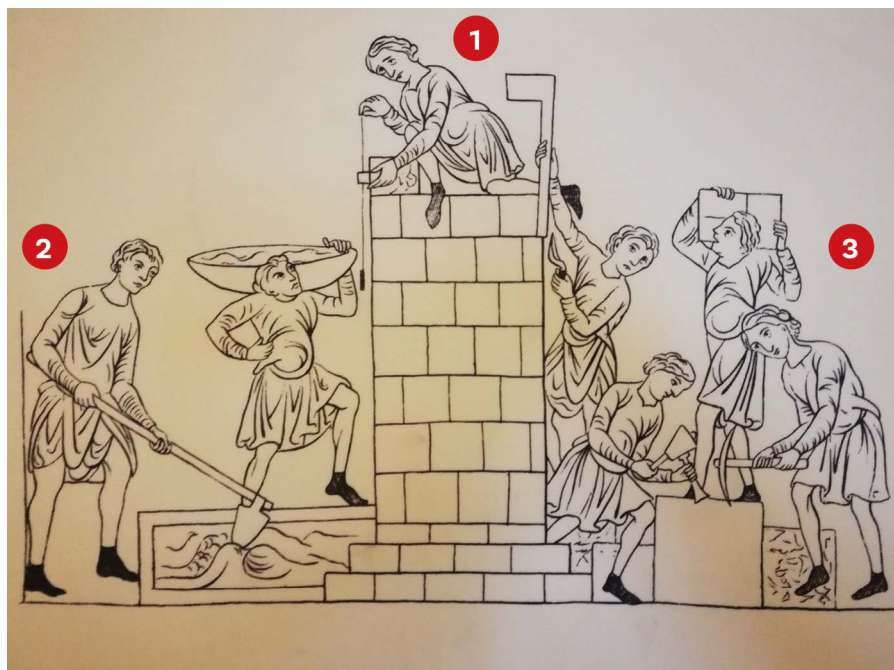
Les eines per treballar el morter eren l'aixada, per cavar la terra,
i els paletins o petites paletes, de fusta o ferro,
que tenen la mateixa forma que les que fem servir ara.

Construcció del Temple.
Bíblia de Rodes,
de la primera meitat
del segle XI (11).
Bibliothèque Nationale
de France, Paris.
Drets de la fotografia:
BNF-Service
Reproduction

1. Imatge superior:
Construcció d'una finestra,
on veiem com un operari
comprova la col·locació amb la plomada,
eina que serveix per verificar
que una estructura està anivellada.
Altres operaris ajusten i col·loquen carreus de pedra tallada
amb l'escoda o petit martell
i el paletí de ferro.
2. Imatge inferior:
Transport dels carreus ja tallats
amb un carro de bous.

1. Centre de la imatge

Operaris comprovant si el mur que estan col·locant és vertical amb l'escaire i la plomada.

2. Esquerra de la imatge

Preparació del morter de calç cavant amb l'aixada i transport del morter amb cabassos.

3. Dreta de la imatge

Operaris que treballen els carreus de pedra amb maceta, punxó i l'escoda.

Arquitectes i constructors

Durant el romànic, construir era un procés complex en què era necessària una bona organització per garantir que els edificis duressin molt de temps.

A partir del segle XII (12), cada professional es dedica a un treball concret: el picapedrer prepara el **carreu** i el paleta el col·loca en el seu lloc.

Coneixem els noms d'alguns dels arquitectes que es van encarregar d'algunes de les obres més rellevants dels comtats catalans.

A principis del segle XI (11), a Sant Cugat, hi treballa l'arquitecte Fedanci, tal com indica el document en llatí *architectus et magister edorum*, que vol dir 'arquitecte i mestre d'edificis'.

A principis del segle XIII (13), Arnau Cadell s'encarrega de l'escultura dels capitells i de construir el claustre.

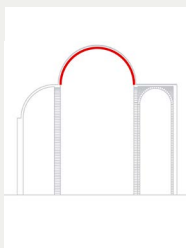
Carreu: pedra tallada per construir murs, pilars...

Punt tàtil

Els elements arquitectònics

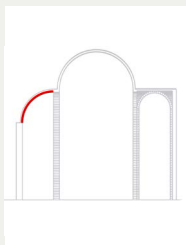
A la paret trobaràs informació sobre aquests elements arquitectònics i maquetes a la sala per poder-los tocar.

Volta de canó

La seva forma bàsica és un cilindre o canó partit per la meitat.

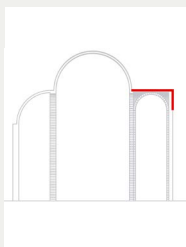
És la manera més simple de cobrir una sala amb pedra.

Volta de quart de cercle

És la meitat d'una volta de canó.

S'usa en la construcció d'edificis de tres naus per cobrir les naus laterals i equilibrar el pes de la volta de canó central.

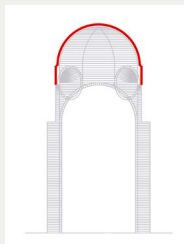
Volta d'aresta

Aquesta forma és el resultat de creuar dues voltes de canó de la mateixa amplada.

L'espai que queda cobert sempre és quadrat.

Punt tàctil

Cúpula

Volta de forma semirodona que cobreix els espais d'una planta circular, poligonal o quadrada.

Volta de quart d'esfera

Mitja cúpula que cobreix els espais d'una planta semicircular. S'utilitza en els absis de les esglésies, a la part de darrere l'altar.

El monestir de Sant Cugat d'Octavià

El monestir, tal com el coneixem avui, és el resultat d'un llarg procés.

Es va fundar al segle ix (9), i els monjos benedictins en van marxar l'any 1835. En tots aquests segles, el monestir s'ha anat adaptant a les necessitats dels monjos i als estils artístics de les diferents èpoques.

A partir del 1835, el monestir comença a tenir altres usos.

L'any 1000. El primer monestir

El primer monestir es construeix cap a l'any 1000, gràcies a l'abat Odó. L'arquitecte va ser Fedanci. Aquest primer monestir es construeix al voltant d'un claustre.

Entre la segona meitat del segle x (10) i el segle xi (11) es van construir altres monestirs i catedrals a Catalunya com Sant Pere de Rodes, Sant Pere de Casserres, Sant Pere de la Portella o la catedral de Girona.

Segona meitat del segle XI

L'església inicial, ubicada en el mateix lloc que l'actual, era de 3 naus, amb un absis principal i 2 absidioles, o petits absis, ubicades a cada banda de l'absis, i que sobresurten del mur. A l'entrada hi havia un espai cobert, anomenat atri o galilea.

El claustre també es trobava en el lloc de l'actual i era una mica més gran.

Estava format per 4 galeries amb arcs sostinguts per pilars i columnes.

En el pati s'hi conservava i utilitzava l'església paleocristiana dels primers cristians.

La torre del campanar es va començar a construir a la segona meitat del segle XI (11), i no es va acabar fins al segle XVII (17).

Només una part de la torre és d'estil romànic.
L'exterior es caracteritza pels frisos d'arcuacions o arcs
que decoren les façanes.

El recinte estava envoltat d'un fossat defensiu fortificat,
del qual només se'n conserva un petit fragment.

Maqueta amb un mirall
on es veu la planta del monestir
i s'indica l'ús de cada espai.

Segles XII-XIII. El monestir romànic

Al segle XII (12) comença un nou projecte per al monestir.

Es renoven l'església, el claustre i la sala capitular.

Aquesta reforma ocorre en molts altres monestirs i catedrals, com a Sant Benet de Bages o a la Seu d'Urgell.

A mitjan segle XII (12), es comença a construir la nova església, que no s'acabarà fins al segle XIV (14).

Primer, es construeix la capçalera, que és on es troba l'altar major i la primera part de les naus.

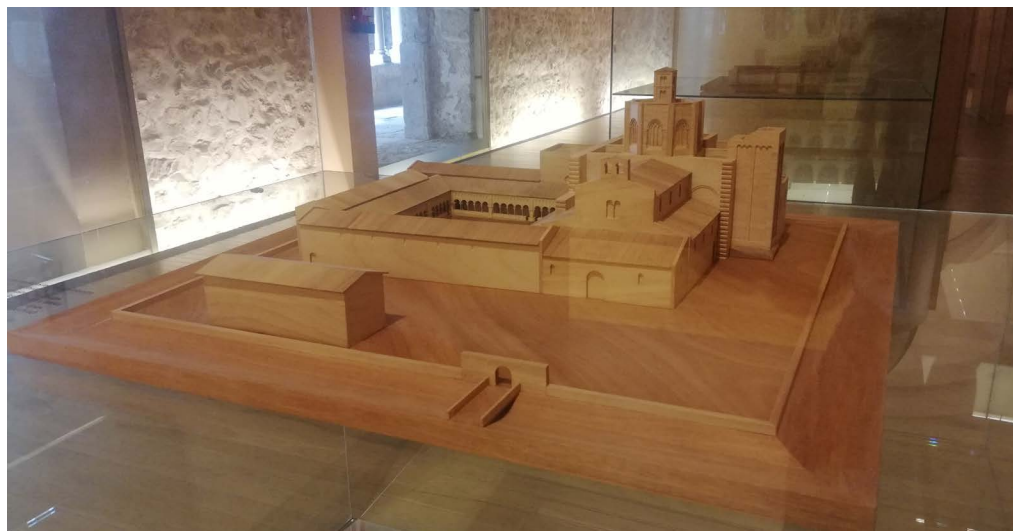
Aquesta nova església ja serà d'estil gòtic.

A partir de mitjan segle XIII (13),

es construeix el segon tram i el cimbori, que té forma de torre.

En aquest moment, però, les obres s'aturen.

A mesura que s'avança, s'enderroca l'edifici antic.

Cap a l'any 1190 es comença a construir el nou claustre, tot i que es mantenen els edificis del segle XI (11), on els monjos es reunien, dormien i menjaven.

Un cop s'acaba el claustre, es construeix una nova sala capitular més gran, on es reunien tots els monjos.

Maqueta amb mirall per veure la planta del monestir, en què s'indica per a què servia cada espai.

El claustre, una obra cabdal de l'escultura romànica

Cap a l'any 1190 s'inicia la reforma completa del claustre.

Les obres comencen per les galeries nord, est i oest i la darrera a ser construïda és la galeria sud, entre els anys 1210 i 1220.

Aquesta galeria es mou uns metres per ampliar l'església, que en aquell moment estava en obres.

Les noves galeries es van cobrir amb voltes.

Però van desaparèixer al segle ^{xvi} (16), quan es va construir el claustre superior.

Aleshores s'hi van incloure arcades amb columnes.

Cada una de les arcades s'aguanta sobre un cimaci, una motllura corba amb forma de S, que reparteix el pes entre les dues columnes.

L'escultura dels capitells és d'una gran qualitat.

Tant, que converteix el claustre de Sant Cugat en un dels conjunts més destacats de l'art romànic.

Esculpir un capitell

Els capitells del claustre són obra dels escultors, que eren picapedrers especialitzats.

Segons què havien d'esculpir al capitell, utilitzaven un tipus de pedra o una altra. Així, els fusts, o part principal de les columnes, són de pedra de Girona, d'on segurament van arribar ja acabades.

La pedra de les dovelles amb forma de semicercle dels arcs, de la superfície del pedrís o banc de pedra, i de les arestes, o punt d'unió, dels pilars, venia de Montjuïc.

Els capitells i les bases estan elaborats amb pedra calcària de gra fi, perquè és més fàcil esculpir-hi figures.

Els murs estan construïts amb pedra de la qual desconexim l'origen.

Punt tàctil

Com es treballava un capitell?

Amb aquests exemples de capitells us ho expliquem:

1. A la pedrera, els picapedrers extreuen la pedra i la treballen en forma de blocs.

2. Els escultors donen forma al bloc de pedra que acabarà sent un capitell.
S'aplana la part superior
i es buida la part inferior del capitell
que s'unirà a la columna.

Punt tàctil

3. Els escultors del taller elaboraven, amb eines com el cisell i la massa, la decoració que mostren les escenes del capitell.

4. El mestre del taller esculpeix les escenes i aplica els retocs finals a la peça.

Arnau Cadell i el seu taller

Arnau Cadell era escultor, i treballava al claustre de la catedral de Girona.

Des de Sant Cugat el contracten per treballar en una nova obra, el monestir.

Tal com es pot llegir en la inscripció, s'ocupa de les escultures i de la construcció de la primera fase del claustre.

Alguns capitells tenen més qualitat que d'altres, cosa que demostra que al seu taller hi treballen diferents escultors.

El segon taller del claustre

Les obres de la segona fase, de la galeria sud,
són dels successors d'Arnau Cadell.

Se segueixen els mateixos temes,
tant vegetals com animals,
i els capitells s'organitzen de la mateixa manera.

La part superior està definida per elements arquitectònics
i les cares dels capitells, per arcs.

Però l'escultura, en general, és més avançada,
amb un major interès pel modelatge
i un major domini de les composicions.

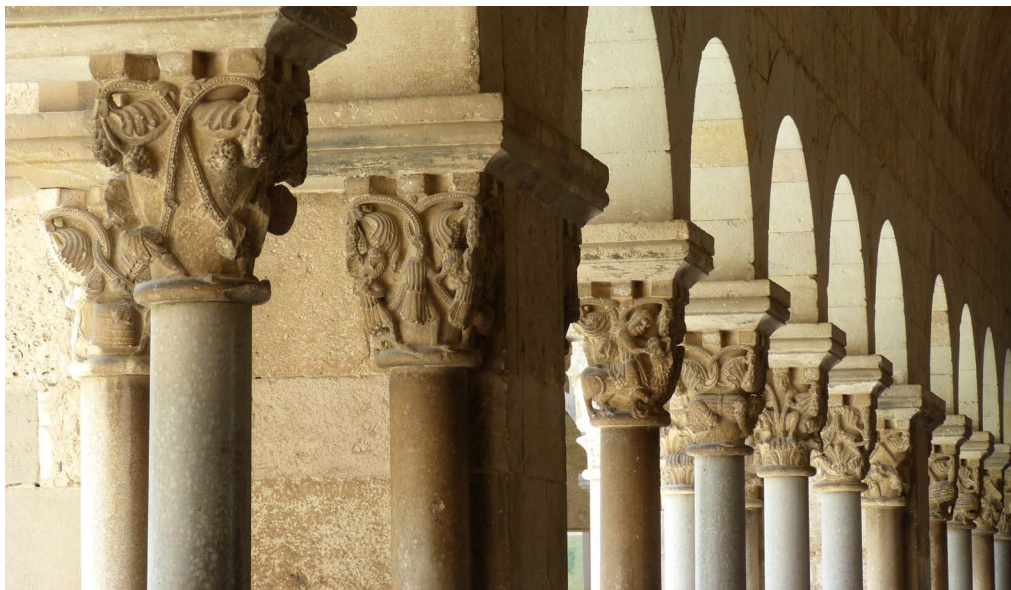

Les tradicions escultòriques

Els escultors porten a Sant Cugat uns recursos decoratius i figuratius i una manera d'organitzar el capitell presents en el claustre de la catedral de Girona i en el del monestir de Sant Pere de Rodes.

Són el resultat d'una barreja entre la tradició del rossellonès, que es troba a les comarques de l'Empordà, el Gironès, la Garrotxa, el Ripollès i Osona, i les innovacions dels escultors de Tolosa, a França.

Els claustres de Sant Cugat, Girona i Sant Pere de Rodes formen un grup clarament diferenciat dins de l'escultura romànica catalana.

Escenes de la història de la Salvació

El claustre inclou una àmplia explicació de la història de la salvació que es troba a l'interior de la galeria sud.

Aquesta galeria està a prop de l'església i també es coneix com a claustre major.

La narració s'ordena d'est a oest per facilitar-ne la lectura als monjos quan hi arribaven, en diferents moments del dia, des de la porta de l'església.

Els temes bíblics representats, en l'Antic i el Nou Testament, són el resultat d'una selecció acurada que volia destacar alguns aspectes de la Història de la Salvació.

Els darrers capitells mostren la Resurrecció de Crist i el triomf sobre el pecat.

La vida quotidiana del monestir a través dels capitells

Alguns capitells mostren escenes de la vida diària del monestir. Es troben en el lloc concret del claustre on es desenvolupava cada activitat.

En alguns casos, per referir-se a aquestes activitats, es mostren temes de l'Evangelí, i, en altres, es representen amb els monjos.

Segles xiv (14) - xv (15). El monestir gòtic

Cap a l'any 1300, les obres de l'església tornen a començar. S'acaben el 1337 amb la construcció de la nova façana i de la gran rosassa, per a la qual es van contractar vitralls l'any 1343.

Les noves naus ja són d'estil gòtic, però els constructors de Sant Cugat van voler fer una cosa diferent. Hi van incloure una quarta nau, un fet molt singular.

En aquell moment es planteja la remodelació total dels vells edificis que envolten el claustre. Comencen per un edifici de la part est del claustre, i que té arcs diafragmàtics, un tipus d'arc que suporta les bigues que aguanten la coberta. Aquest edifici, però, no s'acabarà mai.

La resta d'obres destacades del gòtic són de l'època de l'abat Busquets (1351-1381). La gran novetat és la muralla, amb un accés fortificat que delimita un nou recinte més ampli que el claustre i que consolida l'aspecte feudal del monestir.

Punt tàtil

Reproducció de la rosassa del monestir de Sant Cugat, any 1343.

La rosassa és una obertura circular situada a la part superior de la façana principal de l'església, amb vidres de colors. En aquesta reproducció de la rosassa podeu veure les formes florals fetes de vidres de colors.

Maqueta del monestir al segle xv (15)

Les obres de l'església es van reprendre amb el tram del cimbori, la continuació de les 3 naus i l'afegit d'una quarta nau a la part sud.

Així va finalitzar la substitució de l'església del segle xi (11).

De totes maneres, el resultat no canvia gaire l'estructura del monestir, de l'any 1000, i que encara organitza els edificis al voltant del claustre.

Aquestes obres inclouen la construcció del palau abacial i la remodelació de les velles sales de l'abat, que es troben a l'ala oest del claustre, i passen a formar part de l'arxiu del monestir.

Maqueta amb un mirall on es veu la planta del monestir i s'indica l'ús de cada espai.

Segles xvii - xviii. Del Renaixement al Barroc

En aquest època els monjos comencen a viure en cel·les individuals i necessiten més espai.

Per això es construeix el claustre superior, l'escala i una llotja a l'oest.

La nova obra amplia molt els espais del claustre i suposa alguns canvis en la funció dels edificis que ja existien. Són els canvis més importants de l'antic monestir romànic.

També s'amplia la muralla pel costat sud, que tanca els horts dels monjos.

En els segles xvii (17) i xviii (18) es fan reformes importants a l'interior de la base del campanar i a la nau sud de l'església, que es divideix en 3 capelles decorades en estil barroc.

Maqueta del monestir al segle XVIII (18)

Un cop acaben aquestes grans ampliacions,
comencen les transformacions a l'interior del monestir.

S'amplia el recinte murallat,
es construeixen el claustre superior
i les cases dels monjos i pabordes,
que eren els administradors del monestir,
dins les muralles del segle XIV (14).

Aquesta reestructuració interna
fa que s'hagi de construir una llotja d'accés al claustre.

Maqueta amb un mirall
on es veu la planta del monestir
i s'indica l'ús de cada espai.

1835. L'exclaustració

Relat del monjo Felip d'Alemany de l'assalt que va patir el monestir el 26 i 27 de juliol de 1835.

«... sobre las once oímos tiros de fusil,
y al poco rato, vimos un grande resplandor,
al momento nos levantamos
y subimos una colina para observar mejor
lo que era todo aquello.
Volviéronse a oír más tiros,
y el resplandor eran las llamas
del monasterio que ardía...

... todos los habitantes,
a excepción de escasas personas,
hasta las mujeres vestidas de hombre
entraron en el saqueo.
Nada quedó de cuanto los monjes tenían
para su particular uso;
toda la mobiliaria,
algún dinero, ropa, libros
y papeles desparramándolos por el suelo».

El 25 d'octubre de 1820 les Corts de Cadis declaren la fi dels ordes monàstics a l'Estat espanyol. Els monjos de Sant Cugat abandonen, doncs, el monestir durant 4 anys.

L'any 1823 aquest decret queda anul·lat i els monjos tornen al monestir.

El 25 de juliol de 1835, però, s'anuncia la Llei de supressió i venda dels convents i monestirs amb menys de 12 membres. Això suposa que la comunitat benedictina de Sant Cugat desapareix de manera definitiva.

L'endemà, el 26 de juliol de 1835, alguns habitants de Sant Cugat assalten el monestir i incendien diversos edificis.

Aquí comença un llarg període de robatoris i degradació d'alguns espais, però també intents per conservar-lo.

A partir del 1931, la Generalitat de Catalunya comença a recuperar l'arquitectura del monestir.

